

su natuknice i za povijest društvenih skupina, poput povijesti žena ili djece, za sva navedena geografska područja. Što se stručne kvalitete cijelog projekta tiče, na izradi je sudjelovalo čak 800 stručnjaka iz različitih zemalja, a unosi o pojedinim pojmovima variraju od 60 do 10,000 riječi. Same natuknice obrađuju razne teme, od pojedinih artefakata (predmeta) do ljudi, gradova i uopće povijesnih cjelina i koncepata (poput feudalizma). Svi su unosi potkrijepljeni bibliografijom na kraju.

Znanstveni aparat je izrazito koristan. Prvi svezak počinje, a četvrti i posljednji završava s dvije vrste indeksa: tematskim indeksom u kojem su svi pojmovi grupirani po svom sadržaju te općim indeksom u kojem su svi pojmovi navedeni abecedno, radi bolje uporabe priručnika. Pridodano je i preko 500 ilustracija i 50 karata koje pobliže definiraju pojmove koji se predstavljaju.

Iako rječnik ima približno 1,3 milijuna riječi, svejedno ne može posve obuhvatiti toliko široku temu kao što je srednji vijek, ali je unatoč tome iznenađujuće ujednačen. Tome je pridodano nekoliko kategorija urednika. Naglasak su stavili na urednike odgovorne za geografsko područje te na urednike odgovorne za tematske cjeline, a njihova uspješna suradnja dobro se vidi iz priloženog djela. Razmotrimo li prostornu distribuciju, vidimo da su podjednako zastupljene teme iz srednjeg vijeka u Francuskoj, Engleskoj i Italiji, kao i Škotskoj, Irskoj i Walesu te Skandinaviji i manjim zemljama. Također, veće tematske cjeline obrađuju pitanja iz crkvene, kao i društvene povijesti te iz filozofije i teologije, dok je manji interes usmjeren prema temama iz latinizata i Biblije. Zanimljivo je da, pogledamo li zastupljenost tema iz srednjovjekovlja hrvatskoga povijesnog prostora, vidimo da je i ovdje priručnik izrazito koristan. Naime, obrađuju se teme poput župana (*comes*), gradova Zagreba ili Zadra, problema familijara u Ugarskom kraljevstvu te čudesa sv. Ivana Kapistrana.

Djelo je vrlo kvalitetan priručnik za istraživanje različite problematike iz razdoblja cijelog srednjovjekovlja na širokom geografskom području te je važan doprinos lakšem istraživanju pojedinih tema. Djelo je potrebno koristiti kao polazišnu točku za istraživanje, ne samo za povijesnu struku, već i za sve druge srodne humanističke discipline, posebno za istraživanje kulturne i intelektualne povijesti srednjega vijeka. Nadam se da će izdavanje ovog leksikografskog djela ukazati i hrvatskoj znanstvenoj javnosti na potrebu izrade priručnika, u čemu naša znanost još uvijek zaostaje za ostalim europskim zemljama. Ipak, da je korak unaprijed vidljiv, svjedoči i to da se nekoliko hrvatskih stručnjaka uključilo u izradu ovog djela (od Stanka Andrića, Borislava Grgina, Zdenke Janeković-Römer, Damira Karbića, Zrinke Nikolić Jakus do Mirjane Matijević-Sokol i Trpimira Vedriša). Stoga im treba čestitati na ovako korisnom djelu i prepoznavanju tendencija strane historiografije u izradi priručnika i pomagala za istraživanje prošlosti.

Sanja Miljan

Vicko Kapitanović, *Povijesna vrela i pomoćne znanosti*, Filozofski fakultet u Splitu – Odsjek za povijest, Split 2012., 463 str.

Interes hrvatskih autora za sustavnijim izdavanjem priručnika iz pomoćnih povijesnih znanosti započeo je od druge polovice prošlog stoljeća. Tako je kao prvi 1952. objavljen priručnik Viktora Novaka *Latinska paleografija*. Godine 1971. još je jedan povjesničar, Stjepan Antoljak, objavio svoju knjigu pod naslovom *Pomoćne istorijske nauke*, a iste godine tiskana je i knjiga Bartola Zmajića naslovljena *Heraldika, sfragistika, genealogija*. Nedugo poslije pojavio se i priručnik vrsnog paleografa Jakova Stipišića, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, koji po svojoj vrsnoći ne zaostaje za sličnim europskim izdanjima. Svoj doprinos u izdavanju priručnika koji će poslužiti povjesničarima u njihovoj obradi povijesnih izvora dao je 2005. i Franjo Šanjek objavivši priručnik *Latinska paleografija i diplomatika*. Najnoviji prilog u istraživanju tog

područja predstavlja knjiga *Povijesna vrela i pomoćne znanosti* autora Vicka Kapitanovića, objelodanjena ove godine u izdanju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Autor je na temelju relevantne literature i izvornih podataka obradio veći broj pomoćnih povijesnih znanosti.

Nakon uvodnoga dijela (13-16), u kojem autor izlaže cilj i način rada, knjiga je koncipirana u dvije cjeline. Prva cjelina sastoji se od dva poglavlja naslovljena *Od pripovjedačke do znanstvene povijesti* (17-26) i *Znanstveni pristup povijesnim vrelima* (27-34). U prvom poglavlju autor upozorava na različite pristupe povijesnim vrelima i metode njihova proučavanja, koji su utjecali na mijenjanje samog pojma povijesti i povijesne znanosti tijekom vremena. Autor tako razlikuje narativnu ili pripovjedačku povijest, koja je ujedno i najstariji oblik pisanja povijesti, i poučnu ili pragmatičnu povijest koja je pisana s ciljem da čitatelju iz prošlosti pruži pouke za praktični život. Nadalje, autor upozorava na nastajanje novih smjerova u povijesnom istraživanju, genetičke historiografije i strukturalne ili integralne historiografije, koji se ne bave samo političkim događajima, nego proučavaju cjelokupno zbivanje u ljudskom društvu. U drugom poglavlju naslovljenom *Znanstveni pristup povijesnim vrelima* autor upoznaje čitatelja s različitim vrstama povijesnih vrela i njihovom uporabom. Uz to donosi prikaz važnijih zbirki vrela za proučavanje hrvatske povijesti.

Druga cjelina započinje prikazom razvoja pomoćnih povijesnih znanosti i općenito pojavljivanjem interesa za njihovo proučavanje. Autor najprije predstavlja dvije "moderne" pomoćne povijesne discipline: historijsku geografiju ili povijesni zemljopis, koja proučava utjecaj geografskog prostora na povijesni razvoj (43-70) i genealogiju ili rodoslovlje, koja se bavi biološkim, krvnim i zakonskim srodstvom pojedinaca (71-90). Nadalje, autor se osvrće na "klasične" pomoćne povijesne znanosti. Prva u nizu je kronologija, disciplina koja se bavi preračunavanjem vremena (91-110). Tako autor opisuje korištenje raznih era i stilova pri započinjanju nove godine, uporabu različitih kalendara (Julijanski, Gregorijanski), preračunavanje nadnevaka itd. Veći dio knjige posvećen je paleografiji, znanosti koja se bavi proučavanjem starih pisama, smjestivši je u opći europski kontekst (111-176). Posebno je naglašena i hrvatska srednjovjekovna baština pisana glagoljicom i hrvatskom ćirilicom (bosančicom). Diplomatički dio obuhvaća osnove opće i posebne diplomatike, strukturu javnih i privatnih isprava, vanjske i unutarnje karakteristike isprava (187-210). Uz diplomatiku usko je vezana i znanstvena disciplina koja se bavi problemima povezanim uz pečate i njihovu uporabu – sfragistika (211-222). Ona se kao zasebna disciplina počela odvajati od diplomatike početkom 19. stoljeća. U knjizi su obrađena i osnovna pravila o izdavanju rukopisne građe u poglavlju naslovljenom *Egdotika i filološki pristup vrelima* (245-262). Za povijesnu znanost posebno mjesto zauzimaju vrela pisana na papirusu, papiru i pergameni, koja se većinom čuvaju u arhivima. Autor stoga donosi pregled razvoja arhivistike kao pomoćne povijesne znanosti, javnih i privatnih arhiva, sređivanje arhivskog gradiva i njegovo korištenje (263-276). Numizmatički dio obuhvaća pregled povijesnog razvoja numizmatike te uloge novca i njegove uporabe u prošlosti (277-298), dok poglavlje *Heraldika ili grboslovlje* (299-320) opisuje tijek oblikovanja grbova u srednjem i novom vijeku, zatim hrvatske grbove u hrvatskom grboslovlju, opis grba i općenito ulogu heraldike kao pomagala u istraživanju povijesti. Uz heraldiku usko je vezana i disciplina koja se bavi proučavanjem zastava – veksilologija, čiji je sažet opis također obuhvaćen u ovoj knjizi (321-330).

Vrijednost ovog priručnika leži i u činjenici da donosi opis manje poznatih i obrađivanih pomoćnih povijesnih znanosti poput kriptografije (177-186) i kodikologije (223-234). Autor također donosi sažeti opis znanosti koja se bavi proučavanjem starih mjera – metrologije (235-244). Tako čitatelja upoznaje s raznovrsnim mjerama koje su korištene na području Hrvatske u razdoblju srednjega i novoga vijeka. Ovaj priručnik ne predstavlja samo suhoparan opis gore navedenih pomoćnih povijesnih znanosti, nego je obogaćen i raznovrsnim priložima koji olakšavaju razumijevanje pojedine discipline, a nalaze se pri kraju priručnika (333-407). Tako prilozi iz historijske geografije sadrže prikaz različitih zemljovida te karte pojedinih hrvat-

skih gradova iz različitih razdoblja. Tu se nalaze i prilozi iz genealogije, poput rodoslovlja hrvatskih vladara. Prilozi iz kronologije donose osnovne podatke o vladavini rimskih careva, careva Svetog Rimskog Carstva, rimskih papa, hrvatskih vladara (knezova, kraljeva, banova, hercega), mletačkih duždeva, bosanskih vladara, osmanskih sultana itd. Priručnik je obogaćen i raznim faksimilima s prikazima raznih tipova latinskih pisama, prikazom glagoljičkih i ćiriličkih slova, a i metrološkim tablicama. Na kraju priručnika nalazi se i popis važnijih vrela, knjiga i članaka u kojima se opširnije raspravlja o pojedinim znanostima (408-424). Priručnik je upotpunjen kazalima osobnih imena (434-445), zemljopisnih naziva (446-452) i pojmova i stvari (453-463).

Knjiga *Povijesna vrela i pomoćne znanosti* zaslužuje pozornost s obzirom na to da je ovo priručnik koji na jednom mjestu obrađuje do sada najveći broj pomoćnih povijesnih znanosti. Kao što i sam autor upozorava, ona ne predstavlja sveobuhvatan prikaz pomoćnih povijesnih znanosti, a teme koje su obrađivane prikazane su sažeto. Osnovni je cilj ovog priručnika da čitatelju, u prvom redu studentima povijesti, a i ostalim istraživačima, pomogne u boljem razumijevanju i iščitavanju povijesnih vrela. Popraćeno ilustracijama, kazalima imena, zemljopisnih naziva, stvari i pojmova, kao i popisom važnije literature iz pojedinih pomoćnih povijesnih znanosti, ovo izdanje dobiva potpunu znanstveno-stručnu vrijednost i funkcionalnost pri korištenju.

Branka Grbavac

András W. Kovács, *Az Erdélyi vármegyék középkori archontológiája [Srednjovjekovna arhontologija erdeljskih županija]*, Erdélyi Tudományos Füzetek, sv. 263, Kolozsvár 2010., 162 str.

U izdanju Erdeljskog muzejskog društva iz Cluja (Kolozsvára), kao 263. svezak edicije Erdeljskih znanstvenih bilježnica (*Erdélyi tudományos füzetek*), objavljen je 2010. godine priručnik *Az Erdélyi vármegyék középkori archontológiája* autora Andrása W. Kovácsa kao još jedan vrlo vrijedan doprinos proučavanju arhontologije srednjovjekovnog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Za razliku od već postojećih i dosad objavljenih arhontoloških priručnika koji se bave proučavanjem nosilaca administrativnih dužnosti na cjelokupnom prostoru srednjovjekovnog Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva (arhontologije srednjovjekovnog Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva koje su izradili Pál Engel i Atilla Zsoldos), fokus ovog priručnika je na arhontologiji dužnosnika jednog specifičnog i užeg područja unutar Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva. Autor u priručniku donosi popise dužnosnika s prostora sedam županija (županije Belsőszolnok, Doboka, Fehér, Hunyad, Kolozs, Kükküllő i Torda) srednjovjekovnog Erdelja (Transilvanije), od prvih spomena tih službenika do zaključno 1542. godine, koristeći postojeće navedene arhontologije koje nadopunjuje novim podacima i spoznajama iz dosad neistražene arhivske građe.

Nakon *Uvoda [Bevezető]* (7-11) u kojem autor objašnjava na koji način su izrađene arhontološke liste, nalaze se popisi i tumači općih kratica [*Általános rövidítések*] (11), kratice korištene literature i objavljenih izvora [*A könyvészeti források rövidítései*] (13-20) te kratice neobjavljenih izvora i rukopisa (21-24).

Slijedi središnji dio priručnika koji je podijeljen na sedam zasebnih poglavlja, od kojih se svako poglavlje odnosi na arhontologiju dužnosnika jedne od navedenih erdeljskih srednjovjekovnih županija. Kako se radi o arhontologiji županijskih dužnosnika, autor ne donosi popise transilvanijskih vojvoda, dok su popisi osoba koje su vršile službu vicevojvoda nalaze unutar arhontološkog priručnika svedeni samo na one osobe koje su uz navedenu službu vicevojvoda obnašale i dužnost župana županije Fehér. Glavni fokus arhontoloških lista su popisi osoba koje su vršile službu župana (lat. *comes*, mađ. *ispán*), podžupana (lat. *vicecomes*, mađ. *alispán*) i plemićkih sudaca (lat. *judex nobilium*, mađ. *szolgabíró*) određene županije.